

การวิเคราะห์แนวคิดขณิกวาทในปรัชญามายมิก
**An Analysis of Momentariness Concepts
in Madhyamika Philosophy**

พระอธิการนพพร กิตติสารโร (ศรัทธาปัญญากุล)¹

และ จักรพรรณ วงศ์พรพวัน²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Phra Athikan Nopporn Kittisaro (Srithanapanyakul)¹

And Chakkapan Wongornpavan²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen Campus, Thailand

Corresponding Athor, Email: noppornkt@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดขณิกวาทในปรัชญามหายาน 2) เพื่อศึกษาแนวคิดขณิกวาทในปรัชญามายมิก และ 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดขณิกวาทในปรัชญามายมิก การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิ จึงนำข้อมูลนั้นมาพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

1) แนวคิดขณิกวาทในปรัชญามหายาน มีแนวคิดที่แตกต่างกัน ไวกาชิกะ มีแนวคิดว่า องค์ประกอบพื้นฐานของโลกและชีวิต คือ ธรรม สោตรานติกะ เชื่อว่าความจริงมีสองอย่างคือวัตถุกับจิตใจ ทุกอย่างอนิจจัง ไม่เที่ยงทั้งภาวะและอภาวะ โลกและชีวิต คือ อนุกรมแห่งความเปลี่ยนแปลง โยคจาร คำว่าโยคจาร แปลว่า การปฏิบัติโยคะหรือบำเพ็ญเพียร เป็นการควบคุมร่างกายและจิตใจโดยการทำสมาธิ มัชยมิก นิกายแห่งทางสายกลาง ตั้งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 7 ทาน คุณนาคารชุนเป็นผู้ก่อตั้ง โดยได้อรรถาธิบายพุทธมติ ด้วยระบบภาษาวีธี

* วันที่รับบทความ: 24 ธันวาคม 2561; วันแก้ไขบทความ 13 มีนาคม 2562; วันตอบรับบทความ: 28 มีนาคม 2562

Received: December 24, 2018; Revised: March 19, 2019; Accepted: March 28, 2019

2) ฌณิกวาทในปรัชญามารยมิก คือแนวคิดของความเปลี่ยนแปลงในทุกสรรพสิ่ง เกิดดับทุกขณะ ตามลำดับความสืบทอดแห่งเหตุปัจจัยที่แท้จริง เรียกว่าสันตทานวาท (ทฤษฎีว่าด้วยความสืบเนื่อง) ทุกสรรพสิ่ง หรือแม้แต่จิตเพียงอย่างเดียวเป็นฌณิกะ พระนาคราชุนได้สร้างหลักทฤษฎีเกี่ยวกับศูนยตาขึ้น เพื่ออธิบายหลักปจจัยการ และอนัตตา ด้วยวิภาววิธีให้ถึงแก่นแท้ตามหลักปฏิจสมุปปาทสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด คือ นิรวาณ

3) แนวคิดฌณิกวาทในปรัชญามารยมิกแสดงให้เห็นว่า สิ่งต่างๆ ทั้งวัตถุและจิตล้วนแต่ดำเนินไปตามเหตุปัจจัยในแต่ละขณะ ทุกสรรพสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นกระแส ไม่มีอะไรคงทนถาวรอยู่ได้แม้ชั่วขณะเดียว (ฌณิกทัศน์) สิ่งทั้งหลายล้วนอาศัยซึ่งกันและกันตามเหตุตามปัจจัย (ปฏิจสมุปปาท) ธรรมชาติของสรรพสิ่งก็เพียงความว่างเปล่า การเข้าถึงฌณิกวาทคือการเข้าถึงซึ่งความไม่ประมาทในการดำเนินดำรงอยู่อย่างมีสติ ระลึกรู้ในทุกขณะรวมถึงการรู้แจ้งฌณิกทัศน์อย่างถูกต้องนั้นต้องอาศัยภาวนามยปัญญาพิจารณาให้เห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง จนถึงสภาวะของความว่าง คือว่างจากกิเลสตัณหา และว่างจากการพรรณนาความจริงขั้นปรมาตถ์ สู่ความหลุดพ้นสูงสุด คือ (นิรวาณ)

คำสำคัญ: ฌณิกวาท; ปรัชญามารยมิก

Abstract

The aims of this dissertation were: 1) to study the concepts of momentariness in Mahayana philosophy; 2) to study the concepts of momentariness in Madhyamika philosophy; 3) to analyze the concepts of momentariness in Madhyamika philosophy. This documentary research was conducted through the study of its primary and secondary sources before the obtained data were interpreted by the descriptive analysis.

The research results were as follows:

1) The concepts of Momentariness in Mahayana philosophy is differentiated as Vaibhāṣika has an idea that the basic components of the world and life is the dhamma; Sautrāntika believes in two truths: material and mental one and all of them are impermanent in terms of status and non-status; world and life is a series of changes. In Yogācāra sect, 'yogācāra' meaning 'the practice of the yoga or practitioners) refers to the controlling of body and mind in meditation. Madhyamika is the sect of the middle path established in the 7th Buddhist Century by Nagarjuna with his explanation of Buddhist resolution by dialectic methods.

2) The concepts of Momentariness in Madhyamika philosophy is the idea of changes in all kinds of things in every moment in respective orders in the continuity of the causes and factors called 'Santānvāda (theory of continuity), all things and even mind is momentariness. Nagarjuna creates the theory related to emptiness to explain the essence's principles of interdependences and selflessness through the dialectic method according to the principles of Dependent Origination to the achievement of Nirvana.

3) Based on the analysis of the concepts of Momentariness in Madhyamika philosophy, it is suggested that all material and mental matters are carried out based on the causes and factors in each moment. All kinds of thing changes in the stream line and nothing is permanent even in a short moment (momentariness perspective). All kinds of things are mutually depended based on the causes and factors. The nature of all kinds of things is just empty. The attainment of the momentariness is the attainment of carelessness in living with consciousness in each moment and truly realizing the momentariness with wisdom of mental cultivation to consider the reality of all things as the emptiness conditions of desire and delusion and emptiness of the ultimate description to the highest salvation as Nirvana.

Keywords: Momentariness; Madhyamika Philosophy

บทนำ

“ขณิกวาท” (The Theory of Momentariness) เป็นแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวถึงขณะของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นและตั้งอยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วก็ดับไป ไม่มีสิ่งใดตั้งอยู่ได้นานหรือคงทนถาวร จึงอาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ทฤษฎี “สันตติวาท” (The Theory of Flux) เพราะถือว่า นามรูปเกิด ๆ ดับ ๆ สืบต่อกันเป็นกระบวนการลูกโซ่ไม่หยุดหย่อน ร่างกายนั้นประกอบด้วยรูปกับนาม ทุกสิ่งเป็นขณิกะ คือตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วก็ดับไป หมายความว่าไม่เที่ยงนั่นเองกล่าวคือชั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นขณิกะ (ไม่เที่ยง) ไม่อยู่ในอำนาจของตน (เป็นทุกข์) ไม่มีทั้งภาวะ (Being) และ อภาวะ (Non-Being) (หมายถึงอนัตตา) มีแต่การเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดหย่อน (Becoming) สิ่งที่เป็นภาวะก็ดี อภาวะก็ดี ล้วนแต่ไม่ใช่ความตีแท้จริง อาการที่เปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งหลายเท่านั้นคือความแท้จริง เฮราคลิตุส (Heraclitus) ยืนยันว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะที่แท้จริงของสรรพสิ่งทุกสิ่งเป็นอนิจจังคือเกิดขึ้นตั้งอยู่ แล้วดับไป ไม่มีใครต้านกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงได้ มนุษย์และสรรพสิ่งมีลักษณะเหมือนกัน คือต้องเปลี่ยนแปลง ดุจสายน้ำลำ

ธารที่นับวันแต่จะไหลไปอย่างไรไม่มีวันหยุดนิ่ง โลกนี้ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้คงที่แม้ชั่วเวลาอันสั้น” (Phrameteedhammaporn (Prayoon Thammachitto), 2009 : 15)

ครั้งใดที่ชีวิตได้สิ้นสุดลง เรียกว่า ถึงแก่ความตาย แต่ตามทัศนะทางพุทธศาสนา การขาดแห่งชีวิตินทรีย์ หรือความสิ้นชีวิตจากภพชาติแล้วความตายยังหมายรวมถึงความดับลงของรูปนาม หรือกายกับจิตในขณะหนึ่งด้วย เพราะชีวิตมนุษย์ซึ่งประกอบด้วยชั้น 5 หรือ กายกับจิตนี้แท้จริงมิได้สิ้นสุดหรือดับลงเฉพาะเมื่อสิ้นสุดลมหายใจเท่านั้น หากแต่เกิดดับสืบต่อกันอยู่ทุกขณะ คือ ช่วงหรือลำดับแห่งความเปลี่ยนแปลงของสังขตธรรมโดยมุ่งถึงชั้น 5 เป็นสำคัญ มี 3 ขณะ คือ อุปาทกขณะ (ขณะเกิด) ฐิติขณะ (ขณะดำรงอยู่) และภังคขณะ (ขณะดับ) “การดับลงในขณะหนึ่งๆ ของกายกับจิตนั้น พระพุทธศาสนาเรียกว่า “ขณิกมรณะ” ทัศนะทางพุทธปรัชญาเถรวาทกล่าวไว้ว่า มิใช่แต่เพียงจิตเท่านั้นที่เกิดดับทุกขณะ แม้แต่สสารหรือวัตถุก็เกิดดับทุกขณะเหมือนกัน เช่น เซลล์ในร่างกายของพืชและสัตว์ อายุของวัตถุแต่ละขณะมีความยืนยาวกว่าขณะจิต คือ จิตเกิดดับ 17 ขณะเท่ากับวัตถุเกิดดับ 1 ขณะ พระ อนุรุทธาจารย์กล่าวว่าจิต 17 ขณะนั้นเป็นอายุของรูปธรรม (ตานิ ปน สตรส จิตตกขณานิ รูปมมานมายุ) ถึงแม้รูปธรรมที่ว่ามีอายุ 17 ขณะจิตนั้นจะรวมถึงวัตถุภายนอกด้วย ก็มีปัญหาว่าพวกมันมีอายุมากกว่าหนึ่งขณะจิต รูปธรรมทั้งหลายจึงไม่ใช่ขณิกะ หรือมีขณะนั้นก็ต้องเป็นขณิกะในอีกความหมายหนึ่งแต่ต่อมาจนถึงปัจจุบัน ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทมักถือว่า ทั้งจิตและกายหรือวัตถุภายนอกล้วนเปลี่ยนแปลงทุกขณะ โดยเข้าใจกันว่าเป็น คำสอนของพระพุทธเจ้าในพุทธศาสนายุคต้น (Early Buddhism) พระพุทธโฆษาจารย์เป็น บุคคลแรกที่สร้างขณิกาทขึ้นมา ในคัมภีร์อรรถสาธิตี อรรถกถาของอัมมสังคณีในอภิธรรมปิฎกพระพุทธโฆษาจารย์ได้ตีความ คำว่า “สมัย” ในอัมมสังคณี เป็น “ขณะ” ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวถึงเรื่องขณะจิตและโยงเรื่องชีวิตเข้ากับเรื่องจิต อย่างไรก็ตามพระพุทธโฆษาจารย์ก็ไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า รูปทุกอย่างหรือธาตุทั้ง 4 เป็น ขณิกะ

เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องว่า แต่ละขณะมีการสืบต่อกันไปได้อย่างไร เมื่อทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงทุกขณะมโนวิญญาณจะรับรู้ได้อย่างไร บุคคลจะสามารถบรรลุนิพพานได้อย่างไรหากขณะของความทุกข์และกิเลสเป็นอันคนละอันกับขณะของการหลุดพ้น เหล่านี้ล้วนเป็นมูลเหตุให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวิเคราะห์แนวคิดขณิกาทในปรัชญามายมิก เพื่อเป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างความเข้าใจขณิกาทในปรัชญามายมิก ได้ในลำดับต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดชนิกวาทในปรัชญามหายาน
2. เพื่อศึกษาแนวคิดชนิกวาทในปรัชญามายมิก
3. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดชนิกวาทในปรัชญามายมิก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย (Research Process) เป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลโดยแบ่งระดับของข้อมูลออกเป็น 2 ชั้น คือ

1) รวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์ของปรัชญามหายาน และมายมิก

2) รวบรวมเอกสารข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ข้อมูลจากการศึกษาหนังสือ แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา บทความ รายงานการวิจัยที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับของนักวิชาการด้านศาสนาและปรัชญา

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นจัดหมวดหมู่ข้อมูล

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิรวมถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลนั้นมาจัดหมวดหมู่เป็น 4 หมวดหมู่ ประกอบด้วย

- 1) หมวดแนวคิดชนิกวาทในปรัชญามายมิก
- 2) หมวดการเข้าถึงชนิกวาทในปรัชญามายมิก
- 3) หมวดการรู้แจ้งตามแนวคิดชนิกวาทในปรัชญามายมิก
- 4) หมวดชนิกวาทกับการหลุดพ้นในปรัชญามายมิก

ขั้นตอนที่ 3 การวิพากษ์เนื้อหา

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิรวมถึงที่จัดหมวดหมู่ไว้มาวิพากษ์ โดยอาราธนานิมนต์/เรียนเชิญ กลุ่มนักวิชาการทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ รวมถึงอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านปรัชญามหายานมาร่วมสนทนากลุ่มจนได้คำตอบที่ชัดเจนว่า ในปรัชญามายมิกนั้นมีแนวคิดเรื่องชนิกวาทที่สามารถสืบค้นได้ถึงถึงการเข้าถึงชนิกวาทรวมไปถึงการรู้แจ้งตามแนวคิดชนิกวาทตลอดถึงแนวคิดเรื่องชนิกวาทกับการหลุดพ้นในปรัชญา

มาธยมิก ซึ่งสามารถยืนยันและตรวจสอบได้ว่าตรงตามเอกสารและข้อมูลที่เป็นจริงจนสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการวิพากษ์นั้นเข้าสู่กระบวนการทำประชาวิจารณ์ต่อไป

ขั้นตอนที่ 4 การทำประชาวิจารณ์

ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการวิพากษ์เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงได้นำสู่การวิพากษ์ต่อสาธารณชนสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคือนักวิชาการ คณาจารย์ นิสิตนักศึกษา รวมถึงบุคคลทั่วไปจะเป็นข้อมูลสารสนเทศสำหรับผู้สนใจในปรัชญามาธยมิกต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 การสรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากขั้นตอนการดำเนินการวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น คือการรวบรวมข้อมูล จัดหมวดหมู่ข้อมูล รวมถึงการวิพากษ์เนื้อหาจนถึงการทำประชาวิจารณ์ จนได้ข้อสรุปอันเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยทั้งยังอภิปรายผลรวมถึงข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจในปรัชญามาธยมิกและปรัชญามหาวิทยาลัยอื่นๆ

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลนั้นมาพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี โดยกำหนดการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

- 1) จัดหมวดหมู่ข้อมูลจากการรวบรวมเรียบเรียงที่ได้มาทั้งหมด
- 2) แยกแยะข้อมูลในด้านต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์อย่างเป็นระบบ
- 3) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี
- 4) สรุปวิเคราะห์ข้อมูลแนวคิด ทฤษฎี เอกสารเชิงวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เกี่ยวข้อง

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารเน้นการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลอันเป็นทฤษฎีแนวคิดขณิกวาทในปรัชญามาธยมิกผลที่ได้จากการศึกษาและวิเคราะห์มีประเด็นที่สำคัญตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. แนวคิดขณิกวาทในปรัชญามหาวิทยาลัย นักปรัชญาอินเดียจัดแบ่งสำนักพุทธปรัชญาออกเป็น 4 นิกาย นิกายแรกนิกายสรวาสติกวาทิน ขณะคือช่วงหรือลำดับแห่งความเปลี่ยนแปลงของสังฆธรรมโดยมุ่งถึงขั้น 5 เป็นสำคัญ มี 3 ขณะ คือ 1) อุปาทขณะ ขณะเกิด 2) ฐิติขณะ ขณะดำรงอยู่ 3) ภังคขณะ ขณะดับ ถ้าไม่มีการเปรียบเทียบ เราไม่สามารถ

กำหนดได้ว่าขณะใด คือ อดีต อนาคต ปัจจุบัน เพราะสังขตธรรมเกิดดับตลอดเวลา นิกาย
เสถียรานติกะ เชื่อว่าความจริงมีสองอย่างคือวัตถุกับจิตใจ เน้นเรื่องอนิจจัง ทุกอย่างไม่เที่ยง
ทั้งภาวะและอภาวะตีความหลักไตรลักษณ์ในเชิงพลวัตหลักคิดเบื้องต้นคือ ธรรมมีเฉพาะใน
ขณะที่มองเห็น ทุกอย่าง เป็นเรื่องของภาพเครื่องหมาย เป็นสัญลักษณ์ เป็นภาพที่จิตถ่ายไว้
ถือว่า สรรพสิ่งอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ ทฤษฎีปฏิัจจสมุปบาทแท้ที่จริงแล้วเป็นเพียง
ทฤษฎีแห่งความสืบเนื่อง สังขตธรรมและอสังขตธรรมล้วนไม่จริง จิตไม่ได้ดำรงอยู่ยั่งยืน ไตร
สภาวะ และแก่นธรรมกล่าวถึงแนวคิด 1) ว่าด้วยอนิจจตา 2) ว่าด้วยอนิจจตาแห่งตลาคต
ภาวะ 3) ว่าด้วยอนิกตา 4) จิตตมาตร 5) มายา 6) โคตร 7) วาสนา 8) วิญญาณ 9) อalay
วิญญาณ 10) ปฏิบัติการของวิญญาณทั้ง 811) ตลาคตครรรค์ 12) นิพพาน นิกายโยคอาจารย์
แปลว่า ปฏิบัติโยคะหรือบำเพ็ญเพียร ปรัชญาของสำนักโยคอาจารย์จัดอยู่ในกลุ่มจิตนิยม คือ
1) ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า 2) โลกถูกจิตชักนำไป 3) นิพพานคือปฐมวิญญาณสูงสุด
4) จิตหรือวิญญาณคือสิ่งมหัศจรรย์สิ่งไม่มีรูปร่าง วิญญาณที่ปรากฏในลึงกาวดารสูตร
มี 3 ฐานะที่ปรากฏเด่นชัด คือ (1) วิญญาณในฐานะวิวัฒน์-วิวัฒน์วิญญาณ (2) วิญญาณใน
ฐานะเป็นตัวผลิตผลสันสกฤตวิญญาณ (3) วิญญาณในฐานะที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติดั้งเดิมของ
ตนปุริมสภาวะวิญญาณ อalayวิญญาณ แปลว่า วิญญาณเป็นที่เก็บสะสม ปฏิบัติการของ
วิญญาณทั้ง 8 ในการทำหน้าที่ของวิญญาณ 8 อาจแบ่งเป็น 2 กลุ่ม อภิปรัชญา ธรรม 100
alayวิญญาณกับภวังคจิต ในคัมภีร์เถรวาทและพีชะกับalayวิญญาณ ฐานะและบทบาท
alayวิญญาณ อalayวิญญาณ ตลาคตครรรค์ และธรรมกาย ปฏิบัติการแห่งวิญญาณทั้ง 8
นิกายศูนยวาทีน ทางสายกลาง นิกายนี้ตั้งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 7 ท่านคุรุณาการชุนเป็นผู้
ก่อตั้ง ได้อรธธาธิบายพุทธมติ ด้วยระบบวิชาวิธี มหาปรัชญาปารมิตาสูต มีสาระสำคัญซึ่ง
เป็นบ่อเกิดของนิกายศูนยวาทีนนั้นสาระสำคัญเรียกว่า "ปรัชญาปารมิตาหฤทัย ซึ่งเป็นพระ
สูตรสั้นๆ ที่แก่นแท้แห่งศูนยตาภาวะ ซึ่งชาวพุทธมหายานทั้งมวลต้องรู้ต้องสวดภาวนาเป็น
ประจำ ในคัมภีร์มาธยมิกาวฤตี ท่านคุรุณาการชุนได้เขียนไว้ 27 บรรพ ท่านได้เริ่มปณามคาถา
ในต้นปกรณ์ว่า ไม่มีความเกิดขึ้น ไม่มีความดับ ไม่มีความขาดสูญ ไม่มีความเที่ยงแท้ ไม่มี
อรรถแต่อย่างเดียว ไม่มีอรรถนานาประการ ศูนยตา หมายถึง ความไม่มีสวลักษณะหรือสว
ภาวะ เท่านั้น คือไม่มีสิ่งใดในโลก ที่เป็นอยู่ด้วยตัวมันเอง โดยไม่ความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ทุกสิ่ง
สัมพันธ์กันหมด เมื่อฝ่ายศูนยวาที แสดงทัศนะมาถึงตอนนี้ ฝ่ายปรวาทได้ตั้งข้อโต้แย้งขึ้นว่า
การที่ฝ่ายศูนยวาที ปฏิเสธลักษณะในธรรมทั้งปวงนั้น ฝ่ายศูนยวาทียังมีหลักฐานพุทธพจน์

ยืนยันหรือไม่ ท่านครุณาจารย์ ท่านครุณาจารย์ย้ำว่า บุคคลใดที่จะมีทัศนะในเรื่องศูนยตา บุคคลนั้นจะต้องมีศีล สมาธิเป็นปทัฏฐาน ถ้าปราศจากศีล และสมาธิแล้ว ทัศนะของผู้นั้นเป็น มิจฉาทิฎฐิ

2. แนวคิดขณิกวาทในปรัชญามายมิกนิกาย กล่าวถึง ทางสายกลางคือไม่ยืนยันว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีอยู่จริงหรือไม่อยู่หรืออีกชื่อหนึ่งว่า ศูนยตวาทผูกก่อตั้งสำนักนี้ คือนาคารชุน ซึ่งได้สร้างหลักทฤษฎีเกี่ยวกับศูนยตวาทขึ้นเพื่ออธิบายหลักปัจจัยการ และอนัตตาของพระพุทธเจ้าโดยวิธีการใหม่ (Prayong Saenburan, 2005 : 71) ในคัมภีร์รุ่นแรกของพุทธศาสนาเถรวาทคือพระไตรปิฎก ไม่ปรากฏคำสอนเรื่องขณิกวาท ไม่มีที่ใดบอกว่าสรรพสิ่งหรือแม้แต่จิตเพียงอย่างเดียวเป็นขณิกะ พระพุทธโฆษาจารย์ได้ตีความคำว่า “สมัย” ในอัมมสังคณี เป็น “ขณะ” ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์ได้พูดถึงเรื่องขณะจิตและโยงเรื่องชีวิตเข้ากับเรื่องจิต โดยกล่าวว่า “แท้จริงแล้ว เมื่อว่าโดยปรมัตถ์ขณะชีวิตของสัตว์ทั้งหลายมีประมาณน้อยยิ่ง มีประมาณเพียงแค่ชั่วการเป็นไปของขณะจิตหนึ่งเท่านั้น โดยยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือกฎปฏิจจสมุปบาทสิ่งใดเป็นไปตามกฎแห่งปฏิจจสมุปบาท สิ่งนั้นจัดเป็นความจริง และเรียกตามศัพท์ของสำนักนี้ว่าศูนยะ เหมือนกัน แต่หมายความว่า ว่างจากการพรรณนา คือ ไม่มีทฤษฎีใดสามารถพรรณนาความจริง (Watchara Ngamchitcha roen, 1982 : 25)

โดยแนวคิดนี้ผู้มีอิทธิพลต่อการมาของมายมิก คือ ท่านนาคารชุน สิ่งแรกที่นักคิดทุกสำนักจะต้องพูดถึง คือ “วิภาชวิธี” เป็นวิธีการถกเถียงเพื่อระงับความไม่ลงรอยซึ่งอยู่กลางปรัชญายุโรปและอินเดียมาแต่สมัยโบราณ มีนัยสำคัญอยู่ 2 ประการ คือ (1) วิภาชวิธีเชิงญาณวิทยา (Epistemic Dialectic) เป็นเครื่องมือที่แสวงหาความจริงด้วยการแย้งเชิงปฏิเสธ เพื่อให้คู่สนทนาอันเป็นฝ่ายตรงข้ามนั้น เข้าใจว่าสิ่งที่ตนรู้นั้น อาจจะผิดก็ได้และเกิดความเข้าใจใหม่ เป็นการพิสูจน์ให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่มีหลักการแสวงหาความจริงที่สามารถนำแนวคิดทางด้านญาณวิทยา มาใช้ในการโต้แย้งเพื่อให้ได้ความจริงอย่างสมเหตุสมผล (2) วิภาชวิธีเชิงอภิปรัชญา (Meta-Physical Dialectic) เป็นกระบวนการของการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการขัดแย้งหรือเปลี่ยนแปลง (The Absolute) ซึ่งตรงกับคำว่า “ปฏิพัฒนาการ” แต่สำหรับพระนาคารชุน วิภาชวิธีของท่านจะเป็นแบบแรก คือ เชิงญาณวิทยา โดยท่านจะปฏิเสธทัศนะอื่นๆ รวมทั้งถ้อยคำที่บ่งบอกลักษณะต่างๆ ว่าไม่สามารถบอกความจริงแท้ (ปรมัตถ์สัจ) ได้ ความจริงแท้สูงสุดดังกล่าว ไม่ใช่ นี่ อีกทั้งไม่ใช่ นั่น (Neither-

Nor) ทั้งนี้ความจริงแท้ที่สุดไม่มีภาวะหรือลักษณะเฉพาะตนถาวร(สภาวะ)อันมีลักษณะเป็นสสาร (Substance) ที่ดำรงอยู่ด้วยตนเองชั่ววินาที

โดยไม่ต้องอิงอาศัยสิ่งอื่นๆ ความจริงแท้ไม่มีสภาวะเฉพาะตนที่แยกตัวออกไปจากสิ่งอื่นๆ ได้ (Sumalee Mahanarongchai, 2005 : 107-112)

หลักคำสอนพระนาคราชุนให้พิจารณาตนเองและโลกเป็น “ความว่าง” โดยใช้คำว่า ศูนย์ตาและเมื่อเข้าใจประเด็นนี้แล้ว ทุกอย่างจะแผ่วไปสู่ทางนิพพาน อันเป็นเป้าหมายเดียวกันของคำสอนของพระพุทธเจ้า

3. วิเคราะห์แนวคิดขณิกวาทในปรัชญามารายมิก พบว่า เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอนัตตา ศูนย์ตา และการเจริญปัญญาเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น เพราะเป็นสูตรที่เน้นหนักในเรื่องปรมัตถธรรม การที่เราจะเข้าถึงหลักคำสอนของพระนาคราชุนนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจความสำคัญในพุทธศาสนาดั้งเดิม ให้ถึงแก่นแท้เสียก่อน อันได้แก่ นิพพาน ปฏิจจสมุปบาท อิทธิปัจจัยตา อนิจจตา ทุกขตา อนัตตา มายากรรม สุนฺญตา เป็นต้นขณิกวาทกับการหลุดพ้นความดีหรือความสุขสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือนิพพาน อันเป็นภาวะ ที่ดับความทุกข์ได้สิ้นเชิง เป็นเป้าหมายของชีวิต ถือได้ว่าเป็นคุณค่าสูงสุดในชีวิต ชีวิตที่ดำเนินไปสู่ นิพพานอันเป็นการหลุดพ้นจากความทุกข์คือชีวิตที่ดี ผู้รู้ชัดเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งเข้าสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ได้ต้องยึดหลักการเจริญสติและสมาธิ และการเข้าถึงสภาวะธรรมตามแบบมารายมิกตามทัศนะของพระนาคราชุนก็ต้องกำหนดการรับรู้ของสภาวะจิตของชีวิตในทุกขณะเพื่อให้รับรู้ และเข้าถึงความจริงแห่งธรรม เข้าสู่ความว่าง หรือศูนย์ตา ความต่อเนื่องในการเป็นเหตุผลมาใช้กับขณิกวาท สิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง (สังขตธรรม) เป็นขณะที่คงอยู่ในกาลทั้งสามคืออดีตขณะ ปัจจุบันขณะ และอนาคตขณะทำนนาคราชุนจึงให้ความสำคัญกับ ศูนย์ตา หรือความว่างจากความจริงของสิ่งที่เป็นมายาหรือปรากฏการณ์ ว่างจากกิเลสตัณหาและว่างจากการพรรณนาความจริงชั้นปรมัตถ์ (นิรวาณ) โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลักปฏิจจสมุปบาทที่มีความสัมพันธ์กับศูนย์ตา เป็นการอิงอาศัยกันหรือความเป็นเหตุและผลของสิ่งทั้งหลายโดยเฉพาะสิ่งที่ประกอบด้วยขั้นการพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามแนวขณิกวาทจนเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ มีคุณค่าทางจริยธรรมสูงมากพระนาคราชุนจึงหลีกเลี่ยง เรื่องอนัตตา ที่ลดทอนสิ่งต่างๆ ลงเป็น ชั้น ธาตุ และอายตนะ เข้าสู่สุนฺญตา (ความว่าง) อันเป็นการหลุดพ้นหรือ นิพพาน (นิรวาณ)

อภิปรายผลการวิจัย

การวิเคราะห์ขณิกวาทในปรัชญามารชยิมิกนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดขณิกวาททั้งในพุทธปรัชญาเถรวาทและมหายานมาศึกษาค้นคว้า โดยเฉพาะแนวคิดขณิกวาทในปรัชญามารชยิมิกได้วิเคราะห์ใน 3 ส่วนคือ หลักปฏิบัติตามแนวคิดขณิกวาท การรู้แจ้งในแนวคิดขณิกวาทและขณิกวาทกับการหลุดพ้น ได้พบประเด็นที่น่าสนใจจึงนำประเด็นเหล่านั้นมาเพื่ออภิปรายผล ดังนี้

1) จากการวิจัยหลักปฏิบัติตามแนวคิดขณิกวาท ด้วยการพิจารณาภายในและจิตว่าจะมีอยู่หรือไม่หรือดำเนินไปอย่างไรที่สุดแล้วแต่เหตุปัจจัยในขณะ สรรพสิ่งดำเนินไปที่ละขณะ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นกระแส ไม่มีอะไรคงทนถาวรอยู่ได้ สำหรับปรัชญามารชยิมิกยึดแนวคิดศูนย์ตาจากการฝึกจิตที่มุ่งสู่การกำหนดรับรู้แห่งความจริงในทุกขณะจิต คือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป หรือการพิจารณาความจริงแห่งสภาวะธรรมที่เป็นอดีต ปัจจุบัน และอนาคตตามหลักขณิกวาท สอดคล้องกับ พระมหาวิชาญกำเนิดกลับ Phramaha VichanKamnerdklab (2006 : 3) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจรรยาวดาร” พบว่า หลักการดำเนินชีวิตหรือขั้นตอนการเป็นพระโพธิสัตว์อันเรียกว่า โพธิสัตว์จรรยยา ที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์โพธิจรรยาวดารนั้น ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนตรบรูชา ขั้นโพธิจิตขั้นปณิธานและขั้นบำเพ็ญบารมี 6 และหลักธรรมสำคัญ คือ กฎอินทปัจจยตาหรือศูนย์ตา ขึ้นเป็นแกนกลางหลักสำหรับพัฒนาระบบปรัชญาของนิกายมารชยิมิกให้สูงเด่นขึ้น หลักการสำคัญของศูนย์ตา คือ สรรพสิ่งทั้งที่เป็นสังขตธรรม และอสังขตธรรม เป็นสัตและไม่ใช่สัต เป็นจิตและไม่ใช่จิต มีผู้สร้างและไม่มีผู้สร้าง ล้วนเกิดขึ้นตั้งอยู่ และดับไป

จากการวิจัยการรู้แจ้งในปรัชญามารชยิมิกนั้น มีจุดมุ่งหมายที่ต้องการคือการบรรลุในธรรมระดับขั้นที่สูงที่สุด ยึดหลักในการปฏิบัติอย่างเข้มข้น เพื่อให้รู้แจ้งในสภาวะธรรมในแต่ละระดับ โดยอาศัยปัญญาในการพิจารณาในขั้น 5 และไตรลักษณ์ ว่าเป็นทุกข์ ไม่เที่ยง ไม่ใช่ตัวใคร่ตน จิตที่รู้แจ้งคือจิตที่ว่าง การปล่อยวาง การไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่ได้ตัดความมีและไม่มีแต่รู้และเข้าใจในสภาวะธรรม ดำรงอยู่กับสิ่งทั้งสองด้วยจิตว่าง สอดคล้องกับ พิชณศนิการ์ตัน Phikanes Niparat (2013 : 14-21) ได้วิจัยเรื่อง “อิทธิพลของพุทธศาสนาดั้งเดิมต่อหลักคำสอนของพระนาคารชุนในปรัชญามารชยิมิกะ” พบว่า แนวคำสอนของพระนาคารชุนมีความสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบในด้านอภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ สิ่งที

เป็นแก่นคำสอน คือ ศูนย์ตาคึ่งมีนัยเดียวกับคำสอนของพุทธศาสนาดั้งเดิมเรื่อง อนัตตตา อันมีทฤษฎีปฏิบัติจนสรุปบาทเป็นความรู้ในการอธิบาย สำหรับวิชาวิธี เป็นเพียงเครื่องมือในการขยายคำสอนของท่านมิให้ยึดติดกับเหตุผลและเห็นข้อจำกัดของภาษาโดยวิธีนี้จะทำให้เข้าถึงศูนย์ตาค และสามารถปล่อยวางทางความเชื่อด้านอภิปรัชญาต่างๆ ได้ และเข้าสู่ความเป็นสายกลาง ทุกสรรพสิ่งจะแผ้วทางไปสู่ความว่างอย่างแท้จริง และสอดคล้องกับ พระมหาวิเชียร ชุตินธโร (เส้นทอง) (Phramaha WichianJutindharo (Senthong), 2002 : 1-2) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุญญตาในคัมภีร์มหายาน : ศึกษาเฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์วัชรปรัชญาปารมิตาสูต” พบว่า อนัตตตาคึ่งเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในยุคต้น พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในภาพรวมโดยทั่วไป กล่าวถึงสุญญตาในคัมภีร์เถรวาทและอากิริยวาท ที่มีความแตกต่างกันด้านเนื้อหาสาระ ความเชื่อว่าสุญญตาเป็นหลักธรรมที่สำคัญโดยมุ่งเน้นถึงการปฏิบัติ ความเหมือนกันและความแตกต่างกันระหว่างความหมายของอนัตตากับสุญญตา เป็นต้น

จากการวิจัยนิพนธ์ควบคู่กับการหลุดพ้น ในปรัชญามายมิกนั้น แสดงให้เห็นว่า การประพาศิตีหรือความสุขสูงสุดของชีวิตมนุษย์คือนิพพาน (พระนิรวาณ) อันเป็นภาวะที่ดับความทุกข์ได้สิ้นเชิง เป็นเป้าหมายของชีวิต ถือได้ว่าเป็นคุณค่าสูงสุดในชีวิต ชีวิตที่ดำเนินไปสู่นิพพาน อันเป็นการหลุดพ้นจากความทุกข์คือชีวิตที่ดี การหลุดพ้นของมายมิกตามทัศนะของพระนาคารชุน การกำหนดการรับรู้ของสภาวะจิต พิจารณาชีวิตในทุกขณะเพื่อเข้าถึงความจริงแห่งธรรม เข้าสู่ความว่าง หรือศูนย์ตาคึ่งที่มีความต่อเนื่องตามแนวคิดนิพนธ์วาทเป็นขณะที่คงอยู่ในกาลทั้งสามคืออดีตขณะ ปัจจุบันขณะ และอนาคตขณะ ที่ว่างจากกิเลสตัณหา อันเป็นการหลุดพ้นสอดคล้องกับ พระมหาแสวง ปญญาวุฑฒิ (นิลนามะ) Phramaha Sawaeng Pannavutti (Nilnama) (2011 : 1-2) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดศูนย์ตาคึ่งของนาคารชุนกับอนัตตาคึ่งของฌอง-ปอลซาร์ท” พบว่า 1) ความเหมือนหรือความคล้ายคลึงกัน : ศูนย์ตาคึ่งของนาคารชุนเป็นภาวะที่ไร้อัตตาหรือว่างเปล่าจากอัตตาคึ่ง นาคารชุนอธิบายปฏิบัติจนสรุปบาท มัชฌิมาปฏิปทา โลกแห่งปรากฏการณ์ทั้งในเชิงอภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์และจิตวิทยาเพื่อปฏิเสธทรรศนะที่สุตโต่ง 2 ทรรศนะ คือ สัสสตทิฎฐิ และอุจเฉททิฎฐิชาตร์อธิบายว่า อนัตตาคึ่งคือความว่างเปล่าแห่งสรรพสิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตมนุษย์นั้นเป็นอนัตตาคึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และปฏิเสธอัตตานิรันดร์ ทั้งนาคารชุน และชาตร์ต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่ามนุษย์เรานั้นมีความทุกข์เพราะดิ้นรนหาความสุขและ

หาความหลุดพ้นหรืออิสรภาพ 2) ความแตกต่าง : ศูนย์ตาของนาคารชุนั้นหมายถึงความจริงสูงสุดหรือพระนิรวาณซึ่งอยู่เหนือประสาทสัมผัสและประสบการณ์ที่มีอาจจะพรรณนาให้ใครๆ ฟังได้ ในขณะที่อนัตตาของชาตรนั้นคือความว่างเปล่าที่มีอยู่ในจิตของมนุษย์เราตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นลักษณะของมนุษย์เราโดยตรง ตัณหา คือ ปัญหาหลักในทรรณะของนาคารชุน แต่ตัณหาดังกล่าวนั้นกลับเป็นองค์ประกอบอันสำคัญยิ่งของจิตในทรรณะของชาตร มันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญได้ในชีวิตมนุษย์เรา โดยมีได้เป็นสาเหตุแห่งทุกข์เลยแต่อย่างใดจิตมนุษย์ไม่มีทางหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาและความทุกข์ได้เลยเพราะอิสรภาพเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและจุดหมายในตัวอยู่แล้ว ความตาย คือ จุดสุดท้ายของสรรพสิ่ง มันทำลายทุกสิ่งทุกอย่างลง แต่นาคารชุนเห็นว่ามนุษย์เราสามารถหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาและจากความทุกข์ดังกล่าวได้ ความตายยังไม่ใช่จุดสุดท้ายของชีวิต สังสารวัฏฏ์ยังคงจำเป็นรองรับภาวะแห่งนิพพานหรือการดับทุกข์ ตลอดถึงมัชฌิมาปฏิปทา นาคารชุนเชื่อว่าจิตมีอาจจะคิดตัวเองได้ในขณะที่ชาตรเห็นว่าจิตสามารถสำนึกตัวเองได้ 3) การเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ : นักปรัชญาทั้งสองเห็นร่วมกันว่ามนุษย์เรานั้นมีศักยภาพที่จะพัฒนาตน และเปลี่ยนแปลง ตัวเองได้ โดยนาคารชุนได้เสนอวิปัสสนาวิธีเพื่อเข้าถึงสัจธรรม ซึ่งเป็นการพรรณนาปรากฏการณ์ทางจิตหรือการเห็นตามที่เป็นจริง จิตที่ว่างเปล่านี้ไม่สามารถที่จะสร้างอัตตาขึ้นมายึดมั่นถือมั่นได้อีกต่อไป อิสรภาพภายในคือภาวะแห่งความสุข คือ สันติภาพที่จะพัฒนาตัวเราและสังคมได้ ศักยภาพการพัฒนาตนเอง อิสรภาพ ประโยชน์ และความสุขแห่งมวลมนุษย์เราจะได้รับการปฏิบัติอย่างทั่วถึงและถูกต้องได้ด้วยการกำจัดเสียซึ่งความเข้าใจผิดแล้วเปลี่ยนไปสู่ความเข้าใจอย่างถูกต้องในชีวิตของเราเองได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) จากการศึกษานิกายกัณฑ์ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะในส่วนของปรัชญามายมิกที่ไม่ได้กล่าวในนิกายต่าง ๆ ทั้งในพุทธปรัชญามหายาน และเถรวาท ซึ่งไม่ครอบคลุมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับขณิกวาทในนิกายต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่ผู้ใคร่จะศึกษาควรนำไปค้นคว้าเพื่อให้เกิดความกระจ่างมากยิ่งขึ้น

2) การศึกษานิกายกัณฑ์ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งที่จะนำเสนอในแนวคิดของปรัชญามายมิก อันเป็นแนวคิดศูนยวาท หรือศูนยตา ด้วยเป็นนิกายที่มุ่งปฏิบัติตามแนวทาง

สายกลาง ที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำสาวกให้ปฏิบัติตาม ซึ่งแนวคิดของท่านนาครชนีย์ดการปฏิบัติ และยึดหลักธรรม ที่มีความสำคัญต่อการพิจารณา คือ ปฏิจสมุปปบาท ที่มีส่วนเชื่อมต่อกันระหว่าง อดีต อนาคต และปัจจุบัน หรือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ที่มีความสอดคล้องกับขณิกวาท

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) เสนอแนะให้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดขณิกวาทในนิกายต่าง ๆ (นิกายไวภาชิ กะ, นิกายเสตรานติกะ และนิกายโยคอาจารย์)
- 2) เสนอแนะให้ศึกษาแนวคิดขณิกวาทโดยแยกขณะทั้งสาม คือ อดีตขณะ อนาคตขณะ และปัจจุบันขณะ มาวิเคราะห์เจาะลึก

องค์ความรู้ใหม่

การวิจัยแนวคิดขณิกวาทในปรัชญามารยมิคได้องค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

1) แนวคิดขณิกวาทในปรัชญามหายาน มีแนวคิดแตกต่างกัน ไวภาชิกะ มีแนวคิดที่ว่า องค์ประกอบพื้นฐานของโลกและชีวิตคือ ธรรม เสตรานติกะ เชื่อว่าความจริงมีสองอย่างคือ วัตถุกับจิตใจ ทุกอย่างอนิจจัง ไม่เที่ยงทั้งภาวะและอภาวะ โลกและชีวิตคืออนุกรมแห่งความเปลี่ยนแปลง โยคจารย์ คำว่าโยคจารย์ แปลว่า การปฏิบัติโยคะหรือบำเพ็ญเพียร เป็นการควบคุมร่างกายและจิตใจโดยการทำสมาธิ มัชยมิค นิกายแห่งทางสายกลาง ตั้งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 7 ท่านคุรุณาครชนีย์เป็นผู้ก่อตั้ง โดยได้อธิบายพุทธมติ ด้วยระบบวิภาษวิธี

2) ขณิกวาทในปรัชญามารยมิคคือแนวคิดของความเปลี่ยนแปลงในทุกสรรพสิ่งเกิดดับทุกขณะ ตามลำดับความสืบทอดแห่งเหตุปัจจัยที่แท้จริง เรียกว่าสันตानวาท (ทฤษฎีว่าด้วยความสืบทอด) ทุกสรรพสิ่ง หรือแม้แต่จิตเพียงอย่างเดียวเป็นขณิกะ พระนาครชนีย์ได้สร้างหลักทฤษฎีเกี่ยวกับศูนย์ตาขึ้นเพื่ออธิบายหลักปัจจัยการและอนัตตาดด้วยวิภาษวิธีสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือ นิรวาณ

3) แนวคิดขณิกวาทในปรัชญามารยมิคพบว่า สิ่งต่างๆทั้งวัตถุและจิตล้วนแต่ดำเนินไปตามเหตุปัจจัยในแต่ละขณะ ทุกสรรพสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นกระแส ไม่มีอะไรคงทนถาวรอยู่ได้แม้ชั่วขณะเดียว (ขณิกทัศน์) สิ่งทั้งหลายล้วนอาศัยซึ่งกันและกันตามเหตุตามปัจจัย (ปฏิจสมุปปบาท) ธรรมชาติของสรรพสิ่งก็เพียงความว่างเปล่า การเข้าถึงขณิกวาทคือการเข้าถึงซึ่งความไม่ประมาทในการดำเนินดำรงอยู่อย่างมีสติ ระลึกรู้ในทุกขณะรวมถึงการรู้แจ้งขณิก

ทัศนียภาพอย่างถูกต้องนั้นต้องอาศัยภาวนามยปัญญาพิจารณาให้เห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง จนถึงสภาวะของความว่าง คือว่างจากกิเลสตัณหา และว่างจากการพรรณนาความจริงชั้น ประมัตต์ สู่ความหลุดพ้นสูงสุด คือ (นิรวาณ)

Reference

- Phikanes Niparat. (2013). The influence of Early Buddhism Innagarjuna's Doctrinal Teachings in Madhyamikaphilosophy. *Research and Development Journal, LoeiRajabhat University*, 8(25), 14-21.
- Phramaha Sawaeng Pannavutti (Nilnama). (2011). *A Comparative Study of the Concep of Nagarjuna's Emptiness And Jean - Paul Sartre's Selflessness*. Master's thesis. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phramaha Vichan Kamnerdklab. (2006). *A Analytical Study of the Bodhicaryvatara*. Bangkok: Silpakorn University
- Phramaha WichianJutindharo (Senthong). (2002). *An Analytical Study of Emptiness in Mahayana Scriptures : A Case Study of Vajraprajnaparamita Sutra*. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phrameteedhammaporn (Prayoon Thammachitto). (2009). *Ancient Greek Philosophy*. Bangkok: Amarinprinting Group.
- Prayong Saenburan. (2005). *Mahayana Buddhism*. Bangkok: Odianstore Press.
- Sumalee Mahanarongchai. (2005). *Nagharachuna and Machimapatipata (Middle Way)*. Bangkok: Siam Press.
- Watchara Ngamchitcharoen. (1982). *Theravada Buddhism*. Bangkok: Thammasat University Press.